

N. IORGA

*

Serbările de la Blaj

ÎNSEMNĂTATEA LOR

POLITICĂ, CULTURALĂ ȘI LITERARĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VĂLENII-DE MUNTE

TIPOGRAFIA «NEAMUL ROMĂNESC»

1911

Însemnătatea politică a serbărilor.

I.

Cultură și politică sînt unul și același lucru, nu atîta supt înfățișări deosebite, cît în fase deosebite ale dezvoltării sale. Orice cultură cuprinde într'însa un program politic și orice așezămînte politice nu sînt decît traducerea în realitate omenească a unor concepții culturale. Cîia ce a răsărit în lumea ideilor, ceia ce s'a întrupat întăiū în cuvîntul rostit sau scris capătă un caracter mai văzut și traînic traducîndu-se în oameni. Precum gîndul e scris prin litere și rostit prin sunete în alte momente ale dezvoltării, astfel el se înfățișează prin oameni în momentul politic și lucrează, uneori veac după veac, prin ei. Unele formațiuni politice, icoane vii ale concepțiilor culturale care le-aū precedat și produs, aū astfel o valoare filosofică, o strălucire artistică fără păreche. Lupta de la Marathon, de la Salamina și Plateia nu sînt decît pagini din Iliada represintate cu sînge cald și durere adevărată.

S'a cerut prin domnul fost deputat — și

față de poporul său încă așa de mult deputat — Iuliu Maniu voia pentru serbări de cultură, și d. Khuen Hélerváry, care aude zilnic supt ferestli cum Justh și alți tovarăși îi cioplesc lemnele sicriului, s'a grăbit a se învoi cu desfășurarea liberă a manifestațiilor culturale. Când citiva prieteni au cerut primului-pretor din Blaj să pot rosti cîteva cuvinte despre însemnătatea culturală a orașului, acest funcționar cu un firesc simț de răspundere a obiectat că nu poate da voie de la sine decît unei cuvîntări privitoare la cultură venind de la o persoană nebanuită de politică. Poate că refuzul său delicat era mai îndreptățit decît încuviințarea pe care d. Khuen în momentul coborîrii sale de la putere nu putea să n'o acorde. În adevăr, viața politică românească se va resimți de cele petrecute la comemorarea festivă a celor cincizeci de ani de la întemeierea Asociației, unită cu adunarea anuală a Societății de fond de teatru.

Nu s'a creat, firește, nimic, dar s'a constatat, aclamat și consfințit lucruri de cea mai mare însemnătate.

Într'o societate indivizii încearcă multe. Zgomot pot face totdeauna, și praf, și fum. Ai crede că e totdeauna o mare luptă *adevărată*, care se va mîntui cu ziduri de cetate sfărîmate și cu intrări triumfale. Dar bate de-odată un vînt puternic care curăță, și în lumina liberă a razelor de sus se vede ce este. Une ori în adevăr apar pietrele zvîrlite la pămînt; alte ori însă cetatea se ridică neatinsă: s'a risipit nisipul vechiu

al tencuielilor zdrențuite, dar piatra stă mai tare decît oricînd și rîde în răsfrîngerile ale luminii de toate silințele ce s'aũ cheltuit pentru a o distruge.

O cetate veche, tare, pe care noi cei de azi trebuie s'o curățim numai, s'o întregim după nevoile și descoperirile vremii și s'o păzim de dușmanii mai isteți și cu mai multe mijloace, e unitatea și solidaritatea neamului românesc. Aũ încercat s'o sfarme, crezînd că fac bine, creatorii și întetitorii de războaie confesionale și, în timpuri mai nouă, zburdăciunii tinerești de o parte și îngîmfării mai bătrînești de alta. Aũ fost de-ajuns serbările de la Blaj pentru ca să se vadă ce puțin a rămas din atîta pulbere răscolită, în conștiința națională triumfătoare a unui ceas de jubileu cultural, mai greu de speranțe mari decît de pioase amiatiri.

Confesiunile vor rămînea cit va vrea Dumnezeu să fie în acest neam al nostru încă o piedecă, în numele lui. Confesionalismul însă, fără a peri, s'a ascuns trei zile și după aceasta va ieși numai foarte sfios la iveală, fiindcă nimeni nu va cuteza, supt întipărirea faptelor ce s'aũ săvîrșit și vorbelor ce s'aũ rostit, să-l încunjure și să-l aclame.

Ceia ce se doria de mult: prezența *tuturor* episcopilor pentru a se închina manifestării dumnezeiești cuprinse în cultura națională și în idealul pe care ea îl luminează și-l apropie de înțelesul tuturor, — aceia s'a îndeplinit acum. N'am fost în zilele de la început, în zilele cele mari ale

serbărilor : m'am gîndit să nu fac greutate oamenilor și mai ales să nu presint încă odată «vanitatea» mea criticei îndreptățite a judecătorilor de suflete din dreapta țară a României. Dar toți cei de față mi-au vorbit cu o adîncă induioșare de clipa, vrednică de o durabilă amintire, în care trei episcopi uniți, părintele Mitropolit, episcopul de Oradea Mare, pâr. Radu și episcopul Hosu din Lugoj, împreună cu frații lor întru Hristos și întru strămoșii noștri părintele Mitropolit din Sibiiu și sufraganiul său, din Arad, pâr. Ioan Papp, și din Caransebeș, pâr. Miron Cristea, străbătînd mulțimea uriașă a celor 5.000 de oameni, și poate încă mai mulți, de care gema uriașă piață, s'au dus în veșmintele lor de roșu și aur în aceeași biserică pentru ca să asculte aceeași slujbă, în care fiecare cuvînt pare că dobîndia un alt înțeles, căci Scriptura și rugăciunile răspund la toate durerile și ieau pe aripile lor toate aspirațiile suflului omenesc.

Deci la o sută și cîțiva ani după timpurile cînd se sfinția din nou biserica în care 'ntrase un cleric de confesiunea cealaltă, Mitropolitul acelor ce se afirmă cu «dreaptă credință» a stat de față, cu toți arhierii supuși lui, în catedrala metropolitană a celor cari, răspingînd «schisma grecească», au găsit Biserica «singură mîntuitoare» a Romei. Au stat de s'au închinat împreună. În jurul lor înalta și largă biserică desfășura aceleași chipuri după tradiția noastră națională ; aceleași rituri străbune dădeau mișcare sfintei slujbe ; aceleași erau cuvintele

din aceeași limbă. Un vechiū trecut de unitate desăvîrșită îi înfășura pe toți cu farmecul poveștelor lui milenare. Și din cei de astăzi se desfăcea un spirit nebîruiat ducînd pe acești arhierii, poate împovărați încă de rămășița prejudecăților nenorocite, tot înaintea, departe de hotarele puse în calea noastră prin viclenia și sila străinului, până în apropierea cîmpiilor de libertate pe care numai cea mai desăvîrșită unire frățească în luptă și jertfă le poate căpăta. În acel ceas în Metropola Unirii a biruit ceva care, viind de la simțirea entusiastă a unei națiuni întregi, covîrșește orice: Unitatea, de trei ori Sfînta Unitate elementară, esențială, veșnică a Neamului.

Și în actul acesta de venire la Blajul Unității Culturale din ceasul jubileului, a celorlalți șefi de Biserică, era o mai mare greutate de învins decît dacă — lucru ce nu s'a întîmplat — părintele Mitropolit Victor ar fi fost de față la sfințirea Mitropoliei din Sibiiu. Cei mai mulți au venit la cei mai puțini, și aceia cari n'au un oraș românesc pentru instituțiile conducătoare ale Bisericilor lor au făcut omagiu acelor cari pe temelii confessionale au ridicat un oraș întreg, care însă la orice prilej a dovedit că însușirea sa d'întăiū e dragostea de neam și de învățătura lui.

Și de aceasta se vor fi bucurat aceste spirite mari, acele minți ale căror puternice aripi le-au ridicat peste zidurile joase ce despart pe ceilalți, luîndu-li vederea întregului, acele umbre sfînte care sînt ale

științei vechiului Blaj, știință care a dat roade și până azi, dar nu și ale prejudecăților, prejudecăți care se sting pe zi ce merge. Se vor fi bucurat umbrele lui Clain, lui Șincal și lui Maior, umbre care nu zăbovesc unde s'aũ amestecat trupurile cu țerna, ci, părăsind acele sădăposturi întâmplătoare ale cenușei lor, s'aũ întors aice și, luminând biserica de raze care gonesc obscurantismul, spiritul de clasă, intriga călugărească, patima războiului de dogme, străbat și stăpînesc școala, șoptind părintește la urechea fiecărui băiețaș venit de la sate în portul care i-a înveșmîntat ca tineri și pe dinșii, vorbe care se potrivesc une ori cu spusele unor profesori, dar alte ori le combat și cuprind în ele însăși nevoia de a fi, de a ne strădui, de a birui pe tot pămîntul nostru ca un singur neam, și ca unul ce nu primește pe alții.

Predica blîndă a părintelui Mitropolit Victor, răspicata rostire românească a părintelui Mitropolit Ioan, declarațiile pline de căință ale episcopului de Arad, care a glorificat credințe pe care e mai dator decît oricine să le glorifice. cuvîntarea curat culturală a părintelui Miron Cristea la Societatea de fond de teatru, întreaga atitudine a episcopilor de Oradea-Mare și de Lugoj, salutările și toasturile tuturor căpeteniilor bisericesti aũ vorbit de nație și de viitorul ei. Așa de puternică era grija de acel viitor, încît trecutul mai tot a fost uitat: abia și-a avut ceasul venerabilul canonic Moldovan, fost președinte pe vremuri al Asociației; la

mormîntul lui Cipariu s'a făcut în treacăt o sfeștanie; la mormîntul lui Augustin Bunea, care e numai țernă goală și o cruce subredă, la mormîntul acela pe care cresc flori nevăzute de speranță pe care nici cel mai sălbatec vifor de iarnă nu le poate rupe și care dau mirează vie și în clipele celor mai nemiloștive geruri, — au venit numai prietenii singurateci. Se poate înțelege, se poate ierta. Așa de mult era îndreptat gîndul tuturoră peste zilele de astăzi. Al Vlădicilor ca și al celorlalți.

Și Dumnezeu însuși a lucrat pe căile lui de prevedere pentru această unitate. Vă închipuiți pe acela care până ieri era între cei vii cu trupul, pe episcopul Gherlei Ioan Szabó, între închinătorii culturii ce desrobește și răsbun? Dacă și-ar fi învins acea «boală» care a fost scusa tuturor lipsurilor și defecțiunilor sale, «boală» de către noi și mai puțin de către ceilalți, — ce tristă ar fi fost figura lui de prins de război al unor curente care nu treceau vii prin sufletul lui! Așa însă, printr'o voință mai puternică decît ale noastre, de la Gherla numai de aceia n'a venit nimeni fiindcă nici nu era nimeni. Dar între cei de față se găsia cine va fi mine episcopul purificator al Gherlei.

Și dintre viii cei morți mai lipsia unul, vicariul de la Oade, Măngra!

În aceste trei zile ale Paștilor noastre naționale, începute cu învierea idealului ce părea că s'a înmormîntat la 1848 după răs-

tignirea lui și înălțarea la cerurile Idealelor ce nu sînt menite a se mai intrupa, — s'aŭ rostit, e adevărat, și alte vorbe. Pentru o foaie, contra alteia, pentru un om și împotriva altui om. Dar cu ce glas, și unde? Cu glasul care nu îndrăznește a vorbi tare decît în vuietul anonim al aclamațiilor, și în cuprinsul berăriilor, grădinilor de petrecere, ori chiar la masa comună a celor materiale, și anume la sfîrșitul mesei. Astfel însă și în aceste locuri nu se proclamă nimic care trebuie să rămlie.

II.

În ultimele timpuri s'a vorbit de orientări nouă sau înnoite ale politicei noastre în Ungaria. O anume direcție chema către poporul «desrobot» de prejudecata de iubire a religiei și stăpînit de religia de ură a socialismului zurbagiū și revoluționar. Alta cerea șefi noi pentru ca supt ei, prin singura întrebuințare a puterilor materiale străine de care sîntem încunjurați, să se capete după bunul cod vechiū al părintelui Machiavel de la Florența îndreptățirea noastră națională. Oportunismul, azi cu lenta *schwarzgelbului*, mine cu surguciul de haiduc casnic al d-lui Justh, totdeauna îndoit trădător, față de ceștialaltī, pe cari nu-i poți iubi, și față de tine însuși, care nu mai vrei a te înălța și întări, cerea, ca și «socialismul național», aliat cu jidovismul cluburilor de scandal și revoltă din Pesta: «Să ne smulgem de Bi-

serică!». Chiar și dacă am pierde privilegiile pe care ea ni le asigură.

Mulți vor fi crezut, — după scrierea unui articol de cugetare politică modernă, după primirea aclamațiilor în toate limbile ale unei gloate dorite de sufragiul universal, nu ca de un drept, ci ca de un aliment, de o cartelă de restaurant sau de o făgăduială de băutură fără plată, ori, în sfârșit, după un sfat de taină cu stăpînii de ieri, cari aū fost adesea innăbușitorii de ieri ori, cu stăpînii de mine cari vor fi strivitorii de mine, — că aū isprăvit grozav lucru, că noile drumuri sînt săpate, pietruite, netezite cu nisip și că lumea se va arunca bucuroasă pe dinsele, părăsind cărărușele din curtea bisericii, ce șerpuiesc între morminte.

Și iată că mulțimile nu vreaū să meangă pe acolo, supt steagurile roșii, supt steagurile negre și galbene, supt steagurile roșii, albe și verzi. La prilejuri de acestea se vede mai bine. Șefii politicei viitorului așteaptă pe pietrișul proaspăt, supt bandierele nouă. Miș și miș de oameni trec însă numai pe acele cărărușe care sînt cu totul ale noastre, și de-asupra lor copacii bătrîni, în umbra cărora dorm strămoșii supt cruce, freamătă o binecuvîntare.

Și din punctul lor de vedere special, din punctul de vedere al tagmei lor, n'aū făcut rău Vlădicii venind așa cum aū venit. Aū ieșit innaintea poporului și aū văzut că e adevărat ce li se spunea: că poporul îi așteaptă de mult, acolo, pe drumul lui Șaguna, și nu pe drumul lui Mangra.

III.

Au defilat mulți țerani la Blaj, au defilat supt tricolor, care în zilele acestea a fost îngăduit și a fluturat liber ca în 1848, dar țarșnic și cu făgăduieli mai senine și mai trainice. Au defilat și au cîntat «Deșteaptă-te Romîne», ceia ce nu e de mirare cînd primul-pretor însuși, Iosif Szász, Ungar curat și nu mai bun decît alții, a trebuit să-l asculte la masă, — între altele și pentru că reprezinta pe acel Împărat în numele căruia s'a vărsat mult sînge romînesc la acest cîntec. Și de alminterea ce putea să-l spuie nou «Deșteaptă-te Romîne» cînd realitatea însăși a deșteptării îl stătea supt ochi?

S'au văzut și mai departe țerani la ședințe și la serbări. Dar, ca să fim drepti — căci la ce ne-am încînta cu iluzii? —, s'au văzut mai mult porturi țerănești, porturi femeiești, adesea ori și pe trupuri domnești. Ar fi fost bine ca toată lumea femeiască să le fi purtat, să le fi *proclamat*, ca încă o afirmație a culturii noastre, a darului de frumuseță cu care ni e îndobit neamul. Cîndva, poate vom ajunge și acolo.

Dar adevărații țerani au lipsit pe urmă aproape cu totul. Mulți, prea mulți, abia dacă vor fi știut că la Blaj se serbează, se vorbește, se făgăduiește și pentru dînsii. În această privință e încă atîta de lucru... Pentru revoluție e bun țeranul nostru din Ungaria și astăzi; să-l pregătim pentru marele rol de evoluție pe care numai el îl poate îndelini.

Țeranii în număr foarte mare însă au fost de față și la trecerea a hiercilor spre biserică — gloriificare a datinei religioase — și la zborul aviatorului Vlaicu. Cu mândrie vorbea oricine de îndrăzneala, de siguranța, de marele triumf al iscusitului tehnic. Pentru cărturarii era încă o dovadă a istețimii neamului, a darului său de a iscodi, a siguranței de care dă dovadă pe drumurile odată descoperite, a liniștii cu care se stăpânește și stăpânește. Pentru țeranii a însemnat și mai mult. Mulți vor fi știut că acest domn tânăr și sprinten e dintre alilor, fecior de țeran din Binținț. Doar acolo-i erau părinții și sora... Dar, și fără asta, în sufletele lor, care nu pot prețui de cele mai multe ori zborul aproape fără margini al gândului, s'a coborât pe această cale a zborului material, vizibil, care rupe văzduhul până se pierde în senin, încrederea în destoinicia neamului de a se întrece și cu cel mai îndrăcit «neamț» în toate privințele. Și poate câte unul mai bătrîn care avea multe suferinți pe suflet va fi nădăjduit că unele din ele vor fi fost duse mai aproape de Dumnezeu pe pinzele aripilor lui Vlaicu.

IV.

În tot ce am auzit și în tot ce am citit cu privire la aceste serbări, n'am deosebit o singură dată acea notă care odinioară stăpînea toate manifestațiile noastre, inspirînd presa, caracterisînd literatura, dînd

vorbitorilor momentele cele mai impresio-
nante: jalea asupra soartei noastre neno-
rocite, asupra bl stemului ce ne apasă, ura
împotriva dușmanilor cari ni staū în cale,
apelul la puterile bune din această lume
și din alta ca să ni sară în ajutor și să ne
mîntuie.

Din potrivă, discursul magistral al vice-
președintelui d. Andreiū Bîrseanu, care a
fost ales președinte cu entusiaste aclamații,
telegrama adunării către Împăratul-Rege,
cuvîntările episcopilor, toasturile de la ban-
chete, conlusiile spuse tare, precis și ener-
gic și de d. Bîrseanu, și de d. Goldiș, care
a găsit accente vibrante, — toate au fost
afirmații *răspicate ale credinței în noi în-*
sine, în unitatea, în solidaritatea romă-
nească și în valoarea culturii noastre lup-
tătoare.

Cînd, prin silinți îndelungate, — care au
fost adese ori rătăcirî pe drumuri rele,
și pribegî pe dinsele avem încă destui,
și aici și dincolo! — prin mari sacrificii,
mai ales ale celor de jos, împovărați cu
birul străinului, cu birul lui Dumnezeu și
cu birul școlii, prin înțelegătoarea primire
și urmare a bunelor îndrumări, o nație
ajunge aici: să nu se îndoiască de sine, nu
pe perinele de lene ale triumfului, ci în
avîntul jertfitor de toate al asaltului, ea
n'are nevoie ca să se libereze pe de a 'ntre-
gul decît de un singur lucru: de stăruința
tuturora pe calea cea bună, care e una
singură și nu se capătă de pomană de la
nimeni.

Însemnătatea culturală și literară a serbărilor.

I.

«Asociația» — cea ardeleană, celelalte aū și uitat s'o felicite — și-a serbat aniversara de cinzeci de ani de la înființarea ei prin prevederea Uchiereilor din 1861, Șuluț și marele Șaguna, care de atunci, a doua zi după crearea instituțiilor bisericesti de asigurare națională, prevedea că viitorul va fi al culturii și avu grija s'o asigure și pe aceia.

Serbarea jubilară era o datorie și a fost un fericit prilej de manifestare națională. Și astfel numele lui Șaguna s'a auzit din nou și a chemat pe urmași la îndeplinirea chemării pe care li-a lăsat-o, și astfel s'a dat generației ce se ridică o îndrumare în legătură, nu cu slăbirea zelului pentru ocupațiile mai înalte ale spiritului, cu urmărirea de situații și vînătoarea de satisfacții materiale, ci cu entusiastul cult al idealului, cu grăbirea de a-î jertfi tot ce se poate chema pe lume răgaz și plăcere, cu desprețul față de binele oferit de

străinii, însușiri toate care au deosebit marea generație a revoluției.

Blajul a fost ales pentru această comemorație. O spunem cu hotărîre: i se cuvenia aceasta. Nicîun alt centru nu-î putea disputa acest drept. Dacă aiurea pot fi și mai mulți Romîni decît cei aproape 4.000 cari locuiesc lîngă mai puțin de 400 de străinii în Blaj, dacă în alte locuri se pot afla, la ceilalți mai curînd decît la ai noștri, mai multe îndemînări, nicăiri nu ni aparține ca aici o întregă viață orășenească, fie ea cît de săracă încă; nicăiri această viață-împreună a țeranului din căsuța coperită cu stuh, cu meșterul din vechea casă cu obloanele de lemn și cu școlarul, cu clericul, cu canonicul din locuințele liniștite ale studiului și rugăciunii, cu Vlădica din castelul care a fost odată al unui prinț ardelean, al unui Crai de Ungur, nu e mai strîns legată. Jidanul de lîngă școala de fete și cei doi tovarăși ai lui, funcționarii unguri de la toate oficiile nu fac măcar a se recunoaște bine o stăpînire străină. Printr'un lung proces istoric, de înceată și sigură dezvoltare, o școală dînd altă școală, un așezămînt cultural plecînd din alt așezămînt, o generație transmitînd altei generații o tradiție culturală pe care a știut s'o crească, fie și cît de puțin, s'a ajuns, de la biserica-mamă care-și ridică mîndră fațada cu cele două turnuri, de la cele d'întăiū ganguri boltite care adăpostiau pe călugărașii săraci ai timpului de întemeiere, la complexul

vast și armonios de instituții care dau sufletului tînăr toate lucrurile de care poate avea nevoie, de la Crez și Abecedariu pînă la superioarele învățături ale teologiei universitare.

Meșterul care lucrează ghetе, haine, mobile pentru domnul profesor saŭ pentru «Măria Sa» canonicul, săteanul care ține în gazdă pe fiul altuі țeran, din care se va face un «domn mare», un cărturar, un învățat poate, toți sînt legați, nu numai prin identitatea formelor elementare naționale, dar și prin acea comunitate de interese care e, totuși, și la popoare de cea mai înaltă cultură, o condiție neapărată a comunității morale.

Și, de jur împrejur, și satele, aproape fără excepție, sînt românești : Veza, aproape o parte a Blajului astăzi, Pănadea lui Cipariu, Bia, Bucerdea lui Ion Maiorescu, pînă departe la Cetatea-de-Baltă, care amintește pe Ștefan-cel-Mare și pe Petru Rareș, pînă la acel sat al Buiș, care a făcut parte din domeniul ardelean al lui Mihai Viteazul. Neamul stăpînește aici prin locuință și muncă, dar în multe părți proprietatea mare e însăși a noastră, căci o seamă din aceste sate fac parte din domeniul Bisericii Blajului, moștenitoarea zestreі lăsatе de «maica» bună, de Împărăteasa Maria Teresa.

Blajul era vrednic de această onoare și pentru alt motiv.

Mariі represintanți ai inteligenței românești, în cursul timpurilor, s'aŭ ridicat a-

desea din acest oraş, fără a urmă însă unor îndreptări venite de acolo şi adesea ridicându-se împotriva aceluşi spirit tradiţional teologic, timid pe care profesorii şi canonicii îl represintau. De aici s'a făcut o învinuire acestora din urmă. Ea este şi nu este îndreptătită. A servi cultura pe drumul ce-l ai de la început înaintea ochilor e totuşi o faptă foarte frumoasă şi foarte folositoare; a te ridica mai sus decât învăţămîntul ce ai primit nu e la îndemîna oricui. Cel ce o face va lovi şi va zdrobi totdeauna. Cine zboară sfarmă de la cea d'întăiu înfioreare a aripilor fragede o crisalidă, dar fără scutul ei cald acele aripi distrugătoare şi înălţătoare în sus nu s'ar fi putut alcătui.

Ca organism şcolar, Blajul e astăzi tot ce poate fi. *Aproape* tot: spiritul vremilor nouă îi adauge doar, cu cărţile şi manuscrisurile scumpe ale unui Cipariu şi Moldovan, biblioteca, a cărei clădire se datoreşte şi mărinimosului dar al săracului canonic Augustin Bunea. Clădirea e gata din roşu, pare încăpătoare şi în fereştile cu ogive se vede chiar o anumită grijă a stilului. În locul chilieii unde, în muncă singuratecă, neobositul doritor de ştiinţă Cipariu migălia, la raza darnică a soarelui ca şi la slaba flacără a lumînării, prin cărţi în toate limbile şi de toate învăţăturile, în locul odăiţei simple în care, aproape în aceiaşi isolare, Bunea smulgea adevăruri nouă pentru ştiinţa istorică, descoperitoare şi apărătoare a străvechilor

noastre drepturi, vor lucra în mai prielnice împrejurări, prin voia acelora, un rînd de tineri după altul, întregind cunoștința noastră despre limbă, literatură, cultură și viață politică. Iar, din cînd în cînd, printre cei harnici își va face loc iarăși o inteligență mare, ale cărei puteri vor fi crescute de la început prin marile amintiri ce l vor încunjura.

Dar o datorie o au Romîniî față de Blaj, toți Romîniî. Cum s'a spus de mai multe ori, și foarte limpede, în cursul serbărilor, *noi trebuie să fim și bogăți*. Orașul de cultură de pe Tîrnave nu mai poate fi crescut prin grija cărții. Îi trebuie o viață economică și, dacă nu i-o vom da-o noi, frică să ni fie că alții îi vor da-o, Evreii maghiarisanți cari distrug pe rînd caracterul istoric patriarhal al tuturor centrelor ardelenе. Băncile ar putea crea aici din folosul lor fabrici cu care s'ar atrage multe sute și chiar miî de Romîni, prin viața puternică a cărora s'ar învia și în-tări orașul.

II.

În minunatul șes al Tîrnavei, lîngă apa înceată care taie verdele viî al întinderii, se ridică, prinsă din nou în ciment, Piatra Libertății, amintirea acelei proclamări a existenței politice naționale de la care pleacă toate ostelile următoare. Dinamita unui dușman o sfărmasе, și un tablou de Zeiler din Blaj o înfățișează în bucăți

În mijlocul zăpezii, pe cînd un cleric bătrîn, martur al zilelor aceluia, cu capul gol sprijinit în mîni privește pămîntul pe care s'a răzbit astfel, violent, amintirile. S'a făcut ceva mai bun decît tînguirea : cu cheltuiala Mitropolitului Victor piatra a fost prinsă din nou în ciment tare și, așa cum este astăzi, ea înfățișează hotărîrea noastră nestrămutată de a uni prin munca noastră întregitoare toate fragmentele de viață materială și culturală pe care ni le-a lăsat, după atîtea atentate ale dușmanilor, trecutul. Nicăiri «1848» nu trăiește pentru Romîni mai mult decît aici. Și «Asociația» e unul din ultimele rezultate trainice ale avîntului uriaș de atunci.

De aceia cu drept cuvînt conducătorul instituției, d. Andrei Birseanu, nu s'a mulțămît a-î aminti pe scurt începuturile, ci a unit în comemorația sa toate silințele acelei generații mari. Și slujba de amintire, cu discursul profesorului Negruțiu, în seama căruia sînt azi școlile, a chemat mila Domnului asupra tuturor sufletelor binefăcătoare care atunci au crezut și au muncit pentru neam pe căile păcii, pe cînd alții pe căile războiului plătia în sînge dajdea către neam. Dacă nu în rîndul întăi, lăsat Vlădicilor și cărturarilor, cu chipurile, diplomele, hîrțile, manuscrisele, tipăriturile lor, Expoziția jubilară a «despărțimîntului» a făcut loc armelor pe care mîni legate prea multă vreme le-au apucat atunci cu o nerăbdătoare furie; alergînd supt steaguri asemenea cu steagul alb,

purtînd în aur chipul Fecioarei și vorbe românești, pe care pentru Maria-Teresa l-a înălțat cei d'întăiu ostași romîni credincioși Împărăției.

Supt astfel de auspicii s'a în desfășurat toate serbările. Un pămînt prețuiește și cît morții pe cari-l are în sine și a căror viață neconținut se amestecă, sfătuitoare, muștrătoare, îndemnătoare, cu viața celor vii. Și din mormintele dela Blaj se desfăcea o nebiruită poruncă, de care cu toții au ascultat: Vlădiciii cînd au salutată cu toate prapurile lor un mare steag național nevăzută, oratoriile cînd au pus la gură trîmbițe de război, care răsunașu așa de tare ca în improvisația d-lui Șt. Pop, țeranii cînd au venit în jurul domnilor, tineretul cînd s'a ținut strîns, serios, plin de reverență, ca o oaste tînără ce se pregătește.

III.

«Asociația» a constatat o muncă mai intensă, mai bine organizată și mai productivă a secțiunilor ei. D. Birseanu, acumă președinte, va ști să o supravegheze de aproape, să o îndrepte mereu și să-i deschidă drumuri nouă prin inteligența sa clară și departe-văzătoare. E netăgăduit însă că secretarul său, d. O. Tăzlăuanu, directorul «Luceafărului», nu și-a neglijat datoria și, în progresele «Asociației», el își are partea. Neconținut se înmulțește numărul conferințelor ținute pentru sătenii și pe înțe-

și Gavril Precup, au arătat că știu a înțelege nevoile imperioase ale timpului.

Trecutul i s'au păstrat toate drepturile. Într'o odaie de sus și una de jos, pentru a nu se desface colecțiile particulare, s'au expus cam la strîmtoare și în condiții nu tocmai favorabile pentru înțelegerea oricui, tablouri, diplome, scrisori și antimise, obiecte de tot felul. Pe unele le cunoșteam încă de la Expoziția din Sibiiu. Aici se mai vedea un chip al lui Petru Maior cu mustăți scurte, sure, ras, cu capul pleșuv și gulerul înalt, care ar trebui să fie reprodus în cărți postale ilustrate, un chip, îndoielnic, al lui Șincai, foarte asemănător cu al lui Alexandru Odobescu, un mare număr de cărți și documente inedite, de cea mai mare importanță, ale părintelui canonic Moldovan (între ele o carte de scutire a lui Constantin-Vodă Brîncoveanu pentru Mitropolia din Bălgrad, testamentul Vlădicăi Teofil ș. a.). Multe vechi tipărituri religioase au însemnări care ar trebui publicate. Culegerea produselor tipografiei din Blaj mi s'a părut necompletă. Prețioasă seria ziarelor și revistelor blăjene.

Două odăi întregi sînt pline de cusături românești, covoare, traiste, fote, iș, șervete, ș. a. Cu o artă desăvîrșită profesoara de lucru de mîna de la Școala de fete din localitate a rînduit obiectele în cea d'întăi încăpere. Așezarea e un model de gust și de stăruință: ar trebui fotografiată ca să se învețe și altele ce se poate face. Și tavanul e acoperit tot de covoare și

fote prinse împreună cu un deosebit meșteșug. Expun tot femeii din satele de lângă Blaj: urâtele modere «moderne» n'au pătruns de loc aici; executarea e întru toate după datina cea mai curată; colorile — și n'aș ști să spun dacă nu sînt colorii nouă, minerale, netrainice — sînt discrete, precizia liniilor absolută. În școala de fete se lucrează pungulițe de toată frumuseța; ar trebui date în comerț, pentru ca să le poată avea cine rîvnește după ele.

În a doua odaie sînt unele lucrări vechi, în colorile ușor șterse de soarele anilor. În față se văd isprăvile cu acul ale Mariei Trifu care e însăși bunica d-lui Titu Maiorescu, ministru vechi-conservator al Afacerilor Străine.

Și meșterii au vrut să-și arăte iscusința, acei meșteri de învățătura și educația națională a cărora se îngrijește așa de mult profesorul Precup. Foarte bun cizmar, un croitor care ar găsi clienți și într'o Capitală, mai ales un tîmplar al cărui birou din stejar luat din apă merită toată lauda. D-na Augusta Sabo, din familia Ciato, a trimes o garnitură de mobile cu admirabile săpături artistice datorite d-sale.

Țerani nu se lasă mai pe jos. În odaia lor te îmbată mirosul merelor, persicelor și strugurilor. Exemplare neobișnuite ca mărime din felurite fructe, cereale, dovleci atrag atenția. Un mare proprietar din împrejurimi biruia pe toți. Lumea care se strecoară are să se împotrivească ispitelor celor mai grozave. Domeniul metropolitan

a adus prin șeful silvicilor obiecte care ar putea face fala oricărui Museu de istorie naturală (și o colecție de ouă de păsări). Cutiile în formă de carte, cu dosul de scoarță, ar putea găsi o răspândire comercială.

Din greșeală n'am putut cerceta mica expoziție de pictură: ar fi fost interesant de văzut dacă începătorii și diletanții din Blaj au înțeles că, și cu mai puțin talent, se poate folosi fixînd clădiri, tipuri, aspecte ale naturii.

V.

«Societatea de fond de teatru» a venit fără vice-președintele ei, d. Virgil Onițiu, directorul din Brașov, care era bolnav. D. Goldiș conduce desbaterile, iar rolul de raportor îl are d. Braniște, care a făcut foarte mult pentru societate.

Se aduc și de aici veștile cele mai îmbucurătoare. Întăiū societatea are bani. Fondul s'a ridicat la jumătate de milion de coroane. Al doilea statutele au putut fi schimbate în sensul de mult arătat de dorința generală a publicului. Se vor putea sprijini societății de diletanți, așa cum le-a organizat cu o pricepere deosebită și cu o absolută desinteresare personală d. Aurel Bănuțiu.

Se vor putea da cît mai multe burse. Și pentru alte ajutoare în legătură cu menirea societății se face loc. Grija afacerilor

se lasă acum în seama unui director plătit cu cancelarie organizată.

Ca de obicei la societățile românești din Ungaria, votarea se face prin aclamații și fără discuție. Sistemul presintării în scris cu cîtva timp înaintea și a trimeterii în studiul comisiunilor speciale împiedecă expoziția vanităților, certele, stricarea de cîtiva ambițioși a atmosferei adunării. Se poate lua de aici o îndrumare.

Seara, a fost o reprezentație de teatru. Misionarii cei mai nobili și mai gata de sacrificii ai artei dramatice românești, d-na Aristița Romanescu și Petru Liciu, s'aun grăbit să alerge. Între cine i-a ajutat trebuie să se recunoască marele talent de vioiciune și energie al doamnei Bîrsan.

Liciu a spus monoloage; cele care privesc pe Evreii noștri se îngăduie în Ungaria, unde conaționali lor sînt Maghiarii cei mai aprinși și n'aun decît grija să apere de orice jignire nația dominantă. Publicul, în care se găsesc și mulți sătenii, înțelege minunat de bine glume și alușii care privesc o stare de lucruri cu totul alta de cît a a lor. E păcat că Ardealul și Ungaria n'aun, afară de cîteva snoave ale lui Vlad Delamarina Bănățeanul, literatura lor de anecdote versificate. Genul nu e greu, și publicul îl gustă foarte mult.

«Scînteia» de Pailleron a fost înțeleasă și nu prea. Sînt cu totul alte împrejurări decît la noi. Pentru a o înțelege — ba chiar pentru a o juca — trebuie, nu numai «intelectualitatea», ale cărei drepturi le reclamă tînărul scriitor d. Horia Petra-Petrescă într'o

disertație plină de știință, de bun simț și de frumos avînt ideal —, ci și o oarecare practică a vieții sociale din Apus. Tonul potrivit îl știa foarte bine d-na Romanescu, uimitoare de tinereță în privire, glas și mișcări; d-na Bîrsan l-a gîcit.

Multe versuri frumoase are «Cuib de Șoim» de Bistrițeanu, o pagină din Bolintineanu, dezvoltată cu prilejul comemorației din 1904 a lui Ștefan-cel-Mare. Mișcarea lipsește însă cu totul, și represintarea s'a desfășurat greu, cu tot talentul d-nei Romanescu. Publicul a fost însă entusiasmă de apariția pe scenă a eroului moldovean — costumul ar trebui cu totul înlocuit, — și toate pasagiile care dădeau expresie sentimentelor de iubire pentru țară și neam, de eroică demnitate, au fost aplaudate, — ce zic? aclamate așa cum nu mi s'a mai întîmplat să fiu martor. Celor cari strigau «Trăiască» lui Ștefan-cel-Mare înviat înaintea lor li va rămînea de la această represintație o amintire neștearsă, care va contribui la educația lor națională.

Represintațiile s'au dat pe o frumoasă scenă nouă, într'o mare clădire de lemn care a costat zece mii de lei. Ea se va desface și vinde. Rămîne însă noua alcătuire, foarte elegantă, a sălii de gimnastică, care va fi de-acum înaintea și o destul de bună scenă de spectacole pentru Blaj. Va fi o trainică amintire a momentului mare de care s'a învrednicit orașul găzduind mii de Romîni veniți din toate părțile. Oricare din ei va fi plecat de-acolo cu sufletul mai mare.

Incheiere.

— CÎTEVA VORBE CĂTRĂ POPOR. —

La Blaj, în Ungaria, aŭ fost, de Sîntă-mărie și în două zile următoare, mari serbări pentru toți Romîni — cam jumătate din numărul nostru, al celor de aici, din țară — cari trăiesc supt aspra oblăduire a Ungurilor.

Anume tovarășia saŭ «Asociația» pentru cartea și învățatura («literatura și cultura») Romînilor, tovarășie veche de jumătate de veac, a ținut o adunare deosebită pentru ași aduce aminte de aceia cari aŭ întemeiat-o și aŭ muncit pentru dînsa. Și a mai avut serbările ei tot în zilele acestea și altă tovarășie de Romîni, aceia care strînge bani — pînă acuma jumătate de milion, 500 de mil de coroane — ca să poată avea și ei teatru pe limba lor, așa cum aŭ alte neamuri din aceiași țară.

S'aŭ strîns toți Vlădicii românești, și cei ce se țin de legea cea veche a Răsăritului, și cei cari sînt în legătură, ca Blăjenii chiar, cu legea Apusului. Cea d'întăiu ședință s'a și ținut în cuprinsul bisericii celei mari de acolo, cu tot atîta evlavie către Dumnezeu,

cită și pentru lumina sufletului omenesc, care și el tot lucru dumnezeiesc este.

S'au rostit frumoase cuvântări de înfrățire, și unele dintr'însele mergeau așa de drept la inimă, încît o seamă din ascultătorii au plîns. S'au dat concerte și cîntări înfățișîndu-se în musică păvest a întemeierii mănăstirii de la Argeș din țara noastră, mănăstire pentru care un Domn și a dat averea, o Doamnă podoabele, iar meșterul bucuria vieții lui întregi. A fost și teatru, și s'a văzut chipul lui Ștefan-cel Mare și Sfînt, întorcîndu-se iarăși la luptă de supt zidurile Cetății Neamțului. Iar Vlaicu, fecior de țeran din Ardeal, om de o istețime și de o îndrăzneală deosebită, a zburat cu mașina lui jumătate de ceas de asupra capetelor tuturor, arătînd că și din neamul nostru s'a putut ridica unul care să poată stăpîni văzduhul.

În serbările acestea la care au luat parte și străinii — unul din ei, prefectul de acolo, înfățișînd pe Împăratul, care fusese poftit —, și cu toții au recunoscut buna cuviință a purtărilor noastre, se cuprinde și o învățătură scumpă, și pentru cei de acolo, și pentru ceștii de aici, — pentru toți cei ce au un drept și îndură o suferință.

Sînt acuma peste șesezeci de ani de cînd Romîni de acolo, apăsați, storși, jigniți, prădați, bătuți și sîngerăți de aproape o mie de ani, și au pierdut răbdarea și și-au scris și ei cu sînge osînda împotriva dușmanilor. Focul s'a plimbat atunci de la un capăt de țară la altul. Preoții bătrîni s'au urcat în

spinzurătorii și copiii nevinovați au perit supt grinzile arse ale casei părinților. Grozave vremi nemilostive!

Românii se luptau atunci *împotriva* Ungurilor răsculați, dar *pentru* Împăratul. Și pe urmă li s'au dat drepturi de acesta, care domnește și până acuma.

Dar ce li-au fost bune drepturile, dacă n'au știut ce face cu dîsele! Luminarea au avut-o în mică, dar foc cu care s'o aprindă, nu. Și tot pe întunerec au mers cu toții.

Acuma însă, după mulți ani de muncă, au ajuns oamenii la socoteala că mai mult folosește ca să-ți afli drumul și o scînteie singură decît miile de luminări stinse. Și la trezirea focului acelaia s'au trudit și se trudes. El se cheamă, fraților, Sfînta În-vățătură.

Ei s'au închinat la Blaj în cea mai mare biserică doi Mitropoliți, patru episcopi și cinci pînă la zece mii de oameni. Și i se cuvenia această închinare. Pentru că la raza acestui foc viu vor ajunge la ținta dreptății și fericirii urmașii celor batjocuriți și căzniți în fund de întunerec.
